

ЕДУКАЦИЈА И АРХИВ У СЛУЖБИ ГРАЂАНА

Апстракт: Сваки архивиста требало би да поседује основна знања о заштити архивске грађе како би је заштитио и сачувао на адекватан начин, као део културне баштине. То своје знање стиче кроз образовање које временом надограђује. Како се едукација из архивске струке некада вршила у зајечарском Архиву и каква је данас његова улога као институције у ширењу знања и утицају на грађане, најбоље говори културно-просветна делатност коју он обавља. Овде ће бити речи о сарадњи са научним, културним и просветним установама, о изложбеној и издавачкој делатности Архива, о организацији и учешћу на научним скуповима, као и оствареним циљевима кроз примере из праксе. О свему томе сведочи велики број изложби, промоције књига, предавања, трибине, радне посете и слични облици кроз које се манифестује едукативна улога Архива у Зајечару.

Кључне речи: едукација, Архив, архивисти, грађани, Зајечар

Едукацију³ у архивској делатности регулишу Закон о култури и Закон о архивској грађи и архивској делатности, као и подзаконска акта. Архиви су установе културе које се баве делатношћу заштите у области покретних културних добара које остварују општи интерес у култури, а он подразумева поред осталог спровођење и унапређење едукације у области културе.⁴

Улога и надлежност архива, као установа заштите архивске грађе, регулисана је Законом о архивској грађи и архивској делатности⁵, као и његова едукативна улога у ширењу знања, што подразумева старање о редовном стручном усавршавању запослених у архивима, пружање стручне помоћи ствараоцу и имаоцу документарног материјала и архивске грађе у изради општих аката о управљању архивском грађом и документарним материјалом, обављање културно-образовне делатности, објављивање архивске грађе, као и организовање изложби архивске грађе и њен утицај на свест грађана о значају чувања докумената. У том смислу, можемо говорити о општој едукацији грађана кроз културу сећања о познатим исто-

¹ архивски саветник, spsluzba.arhivzaj@mts.rs

² виши архивист, arhivzaj@mts.rs

³ едукација (л. *educatio*) – васпитање, одгој, одгајивање, подизање. Вујаклија, Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Београд 1954, 266; *edukacija* (lat.) – одгој, образовање. *Leksikon jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1974, 244/

⁴ Закон о култури („Службени гласник Републике Србије“, бр. 72/2009, 13/2016-испр., 6/2020, 47/2021 и 78/2021).

⁵ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 6/2020.

ријским догађајима и личностима, путем великог броја изложби, промоција књига, предавања, посета и слично, где Архив има прилику да покаже своју едукативну улогу и да служи грађанству у сазнању чињеница из прошлости, о чему ће овде првенствено бити речи. Иначе, у својој редовној делатности Историјски архив на захтев грађана пружа услуге коришћења архивске грађе и библиотечког материјала, услуге истраживања из архивске грађе, а у вези с тим врши издавање разних потврда, уверења, фотокопије докумената, услуге скенирања и друге услуге у складу са важећим ценовником, тако да се о Архиву може говорити као о сервису грађана. Међутим, свега тога не би било да није било образовања кадрова за архиве који би све то знање преносили на грађане.

ЕДУКАЦИЈА АРХИВСКИХ КАДРОВА

Послератно образовање првих архивских радника у Зајечару, тзв. течај из архивске струке, започето је тек 1949. године, када почиње озбиљнији рад на пољу заштите архивске грађе. Рад тада формираног архивског средишта у Зајечару⁶ одвијао се споро и није давао задовољавајуће резултате, углавном зато што није било потребних просторија за смештај материјала, буџетских могућности, а ни потребног стручног кадра⁷, па се у септембру 1949. године појавила потреба да једно лице са вишом школском спремом иде на течај за руководиоце архивског средишта. У то време била је уобичајена пракса да се у недостатку стручних кадрова из пензије у радни однос враћају образовани кадрови који испуњавају све услове, док за то постоји потреба.

Извршни одбор Градског Народного одбора Зајечар изабрао је тада пензионера проту Милана Рашића за руководиоца Архивског средишта у Зајечару 15. септембра 1949. године⁸ и упутио га на архивистички курс који је одржан од 15. 9. до 15. 10. исте године при Државној архиви у Београду. По завршетку курса, Министарство просвете издало је потврду Милану Рашићу да су на курсу, поред практичних радова, у Државној архиви одржана предавања са консултацијама из архивистике, помоћних историјских наука и извора за нашу народну историју (средњег века, новог и НОР-а), чиме је он постао први руководилац са положеним стручним испитом из архивске струке.

По повратку из Београда, прота Милан Рашић примењује у пракси стечено знање у Зајечару и предузима све потребне мере за напредак архивске службе у Архивском средишту. *Сматрао је да Архивско средиште треба подићи на ниво научног центра, што је подразумевало едукацију не само архивских кадрова већ и*

⁶ Министарство просвете НР Србије упутило је допис свим среским/градским /народним одборима, па и Председништву Градског народног одбора Зајечар, под бр. 19834/48 од 15. 4. 1948. године, у коме се дају упутства у погледу заштите архива, да се изврши попис архивске грађе и обезбеди простор за смештај (наведени датум се узима као датум оснивања Архивског средишта у Зајечару).

⁷ По процени Министарства просвете од 5. августа 1948. год, допис бр. 46980 упућен Градском Народном одбору Зајечар - за просветни одсек.

⁸ Агим Ј. Јанузи, Велибор Тодоров, *Прота Милан Рашић, свештеник и управник Архива у Зајечару*, Зајечар 2020, 174-175.

нарoда. Касније су и други архивски радници одлазили и полагали архивски течај. То су у почетку били само повремени курсеви. Тако, на пример, у фебруару 1955. године у зајечарски Архив долази Надежда Велимировић, која завршава петомесечни архивистички течај у Београду. Знање стечено на течају примењује у раду и преноси на остале раднике.⁹ Од 1956. године уместо повремених курсева уводи се стални стручни течај који постаје устаљена пракса. Он је у почетку трајао девет, а од 1973. године шест месеци.¹⁰ Током времена мењали су се број предмета, њихови називи, дужина трајања течаја, али су материја и област у вези са полагањем стручног архивистичког испита остали у суштини исти.

Данас се основна знања о заштити архивске грађе стичу кроз почетни рад у архивима и полагањем стручног архивистичког испита који регулише Правилник о програму и начину полагања стручног испита у делатности заштите културних доbara.¹¹ Стицањем основних знања отварају се могућности за усвајање виших звања које регулише Правилник о ближим условима и начину стицања виших звања у архивској делатности.¹² На другој страни, Етички кодекс архивиста пружа архивисти оквир понашања, где он између осталог треба да промовише архивску грађу, да се непрестано едукује и служи грађанима како би сачували прошлост и мислили на будућност.

Едукација као појам има веома широко значење. Њом се стичу нова знања која воде до позитивних решења и успеха у раду. У овом случају архивиста се осећа сигурније и у могућности је да одговори на многе изазове и непредвиђене ситуације. Едукација архивиста врши се свакодневно, у контакту са колегама, на размени знања и искуства, као и на састанцима архивских органа, где присутни могу увек да науче нешто ново из архивске теорије и праксе.

Сарадња са архивима, било у земљи или иностранству, прилика је да се архивисти едукују и још боље упознају са другим архивима, архивском грађом и кадровима. Посебан облик едукације су *архивске радионице*. Једна таква одржана је у Зајечару 2017. године под називом „Актуелни тренутак архивске праксе“. Организатори овог стручног скупа, коме су присуствовали представници архива из више градова Србије, као и представници регистратура са територијалне надлежности Архива у Зајечару, били су Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару и Архивистичко друштво Србије. Тим поводом архивисти су презентовали одабране радове (10) о актуелним проблемима и сазнањима из архивске праксе. Оцењено је да у овој области постоје различити приступи у третирању појединих ствари, због чега је неопходно доношење јединствене методологије у архивској делатности.

⁹ Агим Ј. Јанузи, *Седам деценија Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар (1948-2018)*, Зајечар 2018, 33.

¹⁰ В. Филиповић, Љ. Шкодрић, А. Марковић, *Архивистика (скрипта, предавања)*, Београд 2016, 4.

¹¹ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 83/2020.

¹² „Службени гласник Републике Србије“, број 97/2021.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЛАТНОСТ

Сарадња са научним и архивским институцијама

Током низа протеклих година, једно од стратешких опредељења Историјског архива „Тимочка крајина“ било је успостављање сарадње са научним и архивским институцијама ради свестраног унапређења архивске делатности и едукације за послених. Истрајавајући на том опредељењу потписани су протоколи о сарадњи са Филозофским факултетом Универзитета у Нишу (2014), Архивом Републике Српске (2014) и Државном агенцијом „Архиви“ из Софије (2018). Тако је поводом 70 година рада Историјског архива у Зајечару централна свечаност обележавања јубилеја отпочела *потписивањем Споразума о сарадњи у области архивистике* са Државном агенцијом „Архиви“ из Софије, а у присуству медија и званица. Споразум су потписали Румен Борисов (заменик председника Државне агенције „Архиви“ из Софије) и Велибор Тодоров (директор Архива у Зајечару). Овом догађају присуствовао је и Владан Вукосављевић, министар културе и информисања Републике Србије. Из свега тога произашла су позитивна искуства. Зато је Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар проширио мрежу званичне сарадње фебруара 2021. године у Прокупљу, где је више архива *потписало Протокол о сарадњи са Архивом Војводине*. Циљ протокола био је успостављање и унапређење сарадње у области архивистике између архивских установа, струковних организација и архивиста. Његово спровођење имало је за циљ унапређење заштите архивске грађе, размену њених репродукција, реализацију заједничких пројеката финансираних из домаћих и страних фондова, учешће на научним скуповима, као и размену стручних искустава.

Историјски архив у Зајечару увек је тежио проширењу мреже званичне сарадње у циљу унапређења делатности у различитим сегментима пословања ради очувања и представљања архивске грађе широј заједници. У том циљу је 2022. године обновио сарадњу са Државном агенцијом „Архиви“ из Софије. Потписаним актом предвиђени су размена копија архивске грађе и стручних публикација, узајамни приступ архивској грађи, заједничко учешће на пројектима, студијским састанцима и научним скуповима, размена стручњака и професионалних искустава у вези са заштитом архивске грађе, употреба савремених технологија у раду архива, као и други видови заједничких професионалних активности на пољу едукације.

Међународна сарадња

Историјски Архив у Зајечару дужи низ година сарађује са Државним архивом у Видину. Тако су зајечарски архивисти учествовали у Видину на Међународној конференцији под називом: „Модернизационе тенденције у економском и културном животу у Видину и на Тимоку (XVIII-XX век)“, у организацији Државног архива Видин и општине Видин и то на II Међународној конференцији октобра 2014, III Међународној конференцији октобра 2016. и IV Међународној конференцији октобра 2018. године. Радни језици конференције били су бугарски и српски.

Из Историјског архива у Зајечару било је представљено у просеку пет запажених стручних радова, који су објављени у зборницима радова. На овим дводневним конференцијама учествовали су историчари, филолози, архивисти и други научни радници из Бугарске и Србије, који су представили, дискутовали и коментарисали различите аспекте модернизације у сфери образовања, духовне и материјалне културе и узајамно дејство између два народа, што је било потпуно ново искуство. Поред учешћа на скуповима у циљу едукације архивисти из Зајечара су учествовали и на истраживању матичних књига пограничних села општине Зајечар која се налазе у Видину (2015), као и на дигитализацији матичних књига пограничних места зајечарске и књажевачке општине које се налазе у архивима у Софији (2018) како би били у служби грађана и омогућили им бржи приступ информацијама приликом истраживања архивске грађе.

Радна посета студената из Софије

На другој страни, бугарски архивисти и истраживачи учествовали су на више научних скупова из историје медицине у организацији Историјског архива у Зајечару. Њихови радови објављивани су у зборницима радова и часопису „Архивско наслеђе“. Као пример сарадње са Државним архивом у Видину може се навести *радна посета студената треће године Историјског факултета Софијског универзитета* „Св. Климент Охридски“, 16. јула 2015. године, коју је предводио декан Историјског факултета проф. др Пламен Митев. У саставу делегације били су главни асистенти Вања Рачева и Радослав Спасов, Свет-

лана Крстева (руководилац Државног архива у Видину) и главни експерт Марија Новакова. Размена мишљења о становништву Тимочке крајине и миграцијама из Видинског санцака у Србију (у XIX веку), као и документима који се чувају у Зајечару, биле су предмет ове радне посете, на обострано задовољство у стицању нових знања.

Такође, заједничка изложба фотографија у изложбеној сали Државног архива у Видину под називом *Архитектура Видина и Зајечара од XIX до XX века* пример је сарадње организоване поводом Међународног дана Архива (2016).

Стечена искуства пружају могућност да их архивисти примене у пракси и едукују грађане. У том циљу послужили су присуство и учешће архивиста из Зајечара на више Међународних архивистичких саветовања у организацији Архивистичког друштва Србије (на пример, „Тара 2016“ о вредновању архивска грађе, где су представљена два коауторска рада од укупно 25 пријављених радова).

Сарадња са просветним установама

Културно-просветна делатност може се одвијати и путем сарадње са основним, средњим и високошколским установама (одржавањем предавања, коришћењем архивске грађе за обраду наставних јединица итд.). Тако је у Галерији

Историјског архива у Зајечару септембра 2012. године почела са радом *Школа архивистике за основце*. На иницијативу Историјског архива сваког последњег уторка у месецу, од септембра 2012. до маја 2013, било је предвиђено одржавање по два часа едукативног програма о архивској грађи и архивској делатности са одабраним основцима (по три ученика из пет градских школа). Похађање ове школе предвиђало је обрађивање свих служби које постоје у Архиву, а на крају семинара полазници су имали обавезу да ураде практичан рад. Првог наставног дана полазници су се упознали са Архивом и његовом историјом, историјом града, како би се касније боље кретали кроз архивску грађу која је постала и њихова потреба у изради такмичарских радова из историје.

Школа архивистике у зајечарском Архиву

Наредних месеци зајечарски основци су уз присуство својих наставника историје могли стећи основна знања о канцеларијском и архивском пословању, преузимању, сређивању, заштити, чувању и коришћењу архивске грађе и библиотечког материјала. Сачињен је и програм предавања који, нажалост, није реализован у наредној школској години због већих обавеза школараца и запослених у Архиву. То је било добро искуство које је показало шта се све може учинити на пољу едукације. Сарадња је настављена организованим посетама Архиву, било да се ради о часовима историје у Архиву за основце, као битан сегмент образовања, или су то биле посете усмерене на разгледање изложби које обрађују неку наставну јединицу. Тако су, на пример, ученици трећег разреда Основне школе „Љуба Нешић“ из Зајечара посетили Историјски архив децембра 2021. године и разгледали сталну поставку изложбе о Николи Пашићу. Час историје о Николи Пашићу одржао је архивиста Никола Милутиновић. Ово је била едукација кроз приказ и објашњење изложбених докумената, тако да је и поред излагања било и питања која су показала заинтересованост деце за историју.

На часу историје (ученици III разреда ОШ „Љуба Нешић“ Зајечар)

Да се ђаци могу едуковати истражујући грађу у Архиву и да сарадња Архива и средњошколских установа у Зајечару може бити плодносна, показао је Зборник истраживачких радова зајечарских гимназијалаца 2006/2007–2015/2016. Овај Зборник радова ученика гимназије у Зајечару настао је као резултат деценијског рада професорке историје Сузана Томић са ученицима гимназије, у периоду од 2006. до 2016, који показују посебну склоност према историји и истраживачком раду. Зборник је промовисан у Архиву 2018. године, поводом јубилеја и обележавања 70 година рада Архива и 180 година Гимназије у Зајечару. Укупно је објављено 18

истраживачких радова, а коришћена је архивска грађа претежно из фондова Историјског архива у Зајечару, тако да су обрађене разноврсне теме.¹³

Наведени примери едукације јесу битни, али се не сме умањити значај *едукације у предшколском развоју деце* која је битна за њихов даљи развој и образовање. Сарадња Архива са вртићима исто тако је значајна за образовање предшколске деце како би она стекла прва сазнања о документима и њиховом значају, архиву као установи заштите, посебно када се ради о поставкама изложби радова деце из вртића. Тако је, маја 2019, у галерији Историјског архива „Тимочка крајина“ отворена изложба радова „Мој град“, чији су аутори предшколци из припремне групе зајечарског вртића „Љиљан“, генерације 2012/2013. Изложба је приређена у оквиру пројекта током чије су реализације малишани посећивали државне институције, локалне установе културе, образовне установе и спомен-обележја у Зајечару. На овој изложби предшколци су кроз цртеже пренели своје утиске о местима која су посетили и бројним стварима које су током извођења пројекта научили. Приређен је пригодан програм уз подршку предшколске установе „Ђулићи“ и Историјског архива, којим су малишани указали на богату историју и културно наслеђе Зајечара.

660

Изложбена делатност

Један од најчешћих видова културно-просветне делатности Архива и промоције архивске грађе у јавности јесу архивске изложбе којима се скреће пажњу на значај архивске грађе, њену заштиту у чување. Путем изложби се долази до сазнања о прошлости и улози архива зато што су оне погодна места за едукацију грађана.

У последњих десет година Историјски архив „Тимочка крајина“ поставио је преко 50 изложби, а чине их архивске изложбе запослених¹⁴, заједничке изложбе са

¹³ Коло српских сестара у Зајечару од оснивања до данас; образовање жена у Зајечару; Почети пиварске индустрије у Зајечару; Соколско друштво у Зајечару; Тимочко коло јахача „Кнез Михаило“; Почети електрификације – хидроцентрала „Гамзиград“; Посете Јосипа Броза Тита Тимочкој крајини; Прослава стогодишњице од ослобођења Тимочке Крајине у Зајечару и друге.

¹⁴ Изложбе докумената и фотографија запослених из Архива (2012): *Црна река и Тимок кроз време (Бољевац, Књажевац); Тимочко Обласно коло јахача „Кнез Михаило“ (Зајечар); Пола века бомбардера са Краљевице (Минићево); Црно благо Среза бољевачког, рудници Ртањ и Боговина (Бољевац); Заоставитина Аце Станојевића – личност и време, 1852–1947. (Зајечар); (2013): Чувар прошлости; Сто осамдесет година ослобођења Тимочке крајине 1833–2013. (Зајечар); 100 година од балканских ратова 1912–1913.; (2014): Од Сарајева до Версаја (Зајечар, Књажевац); Прослава Дана младости – манифестација једног времена; Изложба о историјату српске полиције; Тимочани хероји у ратовима за ослобођење и уједињење 1912–1918.; (2015): Од Сарајева до Версаја (Бања Лука, Бољевац); Архитектура Зајечара у XIX и XX веку; (2016): 180 година Гимназије у Зајечару 1836–2016; (2017): Са путовања по свету Сергија Калчића; Свеиштенство Епархије Тимочке у документима Архива 1834–1935; (2018): Чувари архивског наслеђа (1948–2018); Са Сене, Крфа и Тимока заједно до победе (Зајечар, Књажевац); (2019): Периодика Историјског архива у Зајечару (1852–2019); Са Сене, Крфа и Тимока заједно до победе (Бољевац); ФК Тимок – Већ поноса, 1919–2019; (2021): Никола Пашић – архивска прича : Ни гроб, ни роб – него слобода; (2022): Плакат кроз време 1883–1945; Тито на истоку Србије.*

другим установама и организацијама¹⁵ и гостујуће изложбе установа¹⁶ и појединаца¹⁷.

Колики значај имају документа одређују њихов карактер и врста архивских документа који их чине погодним за едукацију, о чему сведочи изложба којом је обележен Дан архива у Зајечару (15. април 2022) под називом *Плакат кроз време 1883–1945*. Овом изложбом указано је на значај плаката као историјског извора,

¹⁵ Заједничке изложбе настале заједничком израдом и презентацијом Архива у Зајечару и других установа: изложба монографских публикација и архивске грађе Од трагедије до победе са Матичном библиотеком „Светозар Марковић“ Зајечар (2015); изложба фотографија, униформи и делова опреме службеника Министарства унутрашњих послова Полицијске управе у Зајечару Полицијска служба у Србији кроз историју (2016); изложба фотографија Зајечарски хорови у сарадњи са Музичком школом „Стеван Мокрањац“ у Зајечару и устаномом „Цекит“ – Центар за културу и туризам Града Зајечара, која говори о хорском певању и њеним почецима у Зајечару (2016). Прикупљени материјал од установа и физичких лица скениран је и сачуван у Архиву за будуће генерације.

¹⁶ Гостујуће изложбе установа и организација, као плод сарадње са архивима и другим установама и организацијама у земљи и иностранству: (2012): из Архива Југославије: *Иво Андрић у дипломатији; Јован Дучић у дипломатији*; (2013): *50 година пријатељства и сарадње Југославије, Србије и Алжира*; (2015): из Државног архива из Видина: изложба докумената и фотографија *Свет наших предака – радним данима и за време празника*; (2015): *Зајечарски извиђачи - 60 година постојања и успешног рада*; (2016): *Хладни рат: узроци – историја – последице* (реч је о изложби Берлинског центра за студије Хладног рата); *Тимочка епархија кроз време* (Књажевац). У 2018. години постављене су изложбе *САД – Србија 1918–2018, дипломатски и културни односи*, аутора Боре Димитријевића из Зајечара и Миладина Милошевића из Београда; *Цркве и манастири Топлице и Косова и Метохије кроз векове*, аутора проф. др. Драгана Радовановића; изложба историчара Душка Топаловића: *Српско–шведски дипломатски односи, један век од успостављања директних дипломатских веза (1917–2017)*; *Бањалучки лекари у Краљевини Југославији*, аутора Бојана Стојнића и Верице М. Стошић из Архива Републике Српске; *Портрети учесника Великог рата (из збирки и сећања потомака из књажевачког краја)*, Народна библиотека „Његош“; путујућа изложба *Наша историја, наша сећања* (Француски институт у Србији под покровитељством Француске амбасе у Србији); (2019): *Из ратног дневника 1914–1918.*, ауторке Милене Милошевић Мицић, историчарке уметности из Завичајног музеја у Књажевцу (2019); изложба радова *Мој град*, чији су аутори предшколци из припремне групе зајечарског вртића „Љиљан“; изложба фотографија *Русија, најлепша земља на свету* са пројекцијом документарног филма поводом 170 година постојања Руског географског друштва; (2022): изложба *Чоколада* радова млађе групе вртића „Љиљан“.

¹⁷ Гостујуће изложбе самосталних аутора-истраживача: *Цинцари са Тимока*, аутора Драгана Благојевића из Минићева (2013); изложба икона *Из душе Зорице Цветковић*, самоуке сликарке и учитељице из Минићева (2015); *Србија у Великом рату кроз фотографије 1914–1918.*, аутора Живомира Тасића, професора Средње школе „Никола Тесла“ из Бољевца (2016); *Никола Пашић и савременици кроз карикатуру* (2016), чији су аутори Бора Димитријевић и Зоран Јанковић; *Римски цареви рођени на данашњем тлу Србије*, аутора Живомира Тасића из Бољевца (2019) и изложба слика *У част Зорану Радмиловићу*, познатог српског сликара и вајара Милоша Шобајића, у оквиру пратећег програма 28. „Зоранових дана“.

с обзиром на богатство података којим ова врста архивске грађе сведочи о свим сферама живота у прошлости. Изложени плакати обилују подацима значајним за историју Тимочке крајине и сведоче о политичком животу, трговини, занатству, просвети, култури, хуманитарним акцијама, центрима друштвеног живота у варошицама и селима, значајним личностима из свих сфера друштва, добу мира и ратова и специфичном духу прошлих времена. Како збирка плаката Архива у Зајечару спада у категорију архивске грађе од изузетног значаја, овом изложбом јавности је представљен део најдрагоценијег корпуса историјских сведочанстава која Архив чува. Кроз њу је посредно могао да се изведе и закључак о штампаријама које су радиле у том периоду, с посебним акцентом на плакату штампарије М. Деспотовића из Зајечара који је био најзаступљенији на изложби.

662

Циљ ових изложби је да се грађанство упозна са догађајима и личностима из историјске прошлости Србије, да га подсети на то, да се не заборави, и да се изврши подстицај ка даљем истраживању недовољно истражених тема, као и да се новим генерацијама што више приближе значај и делатност Архива у заштити културног наслеђа. Резултат тога су све већа посећеност грађана овим изложбама, посебно приликом обележавања историјских јубилеја.

Изложбе у Историјском архиву у Зајечару имали су част да отворе Предраг Марковић, министар културе; његова екселенција амбасадор Алжира у Београду, господин Абделкадер Месдоуа; Његово Преосвештенство Епископ тимочки Иларион; глумац Иван Бекјарев; амбасадор Републике Француске у Србији Њ. Е. Фредерик Мондолони; Њ. Е. Господин Јан Лундин, амбасадор Краљевине Шведске у Србији; Ерика Кин, аташе за културу Амбасаде Сједињених Америчких Држава у Београду; Бојан Стојнић, директор Архива Републике Српске; проф. др Александар Животић и други.

Поред поставки изложби као средство едукације приложени су и каталози изложби, док су за неке, уз пратећи програм, реализоване промоције филма (Архив кроз време, 2013); *Историјски архив Тимочка крајина Зајечар, 1948–2018*, аутора мр Небојше Симеонића, поводом седам деценија рада Архива, 2018); *Русија, најлепша земља на свету*, документарни филм поводом 170 година постојања Руског географског друштва, 2020). Овде би требало поменути и документарни филм из 2021. године (*Генерал Никола Цоловић – војсковођа са Тимока*) који је настао на основу архивске грађе, а промовисан је у Зајечару и Великом Извору, генераловом родном месту, који је и звучно и визуелно оставио повољан утисак на публику.

Издавачка делатност

Приоритет у издавачкој делатности архива у Зајечару има публикување докумената ради заштите архивске грађе. Публиковање грађе историјског садржаја постављено је као један од основних циљева културно-просветне делатности Архива. Оно омогућава истраживачима бржи и лакши приступ историјским чињеницама, а посебно добија на значају ако је у дигиталном облику. За издавачку делатност потребно је време за прикупљање материјала, писање, али и довољно средстава за реализацију штампе. Архив има могућност да средства за издаваштво обезбеди из сопствених извора, улагања заједничких средстава више издавача или да то оствари преко конкурса Министарства културе изразом разних пројеката.

Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару чувар је изузетног архивског блага, чије публикавање и стављање на увид широј јавости представља један од његових основних задатака, као резултат истраживачког рада и незаобилазни вид едукације. Тако је априла 2017. у Галерији Историјског архива у Зајечару промовисана књига *Никола Цоловић – Са бојних поља 1912–1918. (рукописи генерала) (приредили: Јанузи Ј. Агим, Тодоров Велибор, Зајечар, 2016)*, у издању Архива. Реч је о коњичком генералу Николи Цоловићу (1874, Зајечар – 1939, Београд), сведоку и учеснику важних догађаја с почетка XX века који су имали судбоносан значај за историју Србије. То су мемоарска казивања истакнутог српског генерала, носиоца седам ордена за храброст и других домаћих и страних признања, прослављеног команданта коњичких јединица српске војске у време ратова за ослобођење и уједињење, а који је био „заборављен“. Његове успомене на велике битке и бојеве, на војне подвиге, јуначка дела и светла пожртвовања, као и подсећање на ратне епизоде и интересантне доживљаје, објављене су захваљујући Министарству културе Републике Србије које је финансијски омогућило реализацију овог пројекта. Књига је постигла огроман публицитет. О Цоловићу је снимљен и документарни филм, а у припреми је и израда споменика. Све ово се позитивно одражава на свест грађана који схватају значај и улогу Архива који је овај пројекат покренуо.

Промоције књига и те како могу да послуже као вид едукације. Тако је, на пример, у последњих десет година, у периоду од 2012. до 2022, одржано 24 промоције у издању Архива (три као суиздавача и десет промоција публикација других издавача), са напоменом да су нека издања настала у текућој а промовисана наредне године. Од укупно наведених издања Архива, дванаест публикација у овом периоду финансирало је Министарство културе Републике Србије.

1) Публикације у издању Архива у Зајечару

(аутор) Пауновић, Петар. *Географија здравља*, Зајечар, 2011; (аутор) Станојевић, Маринко. *Зборник прилога за познавање Тимочке крајине, књига I - IV*, Зајечар, 2013; (приређивачи) Велојић, Миодраг, Јанковић, Зоран. *Становништво Тимочке крајине I - Матичне књиге рођених насеља Велики Извор, Грљан, Звездан и Рготина од 1900. до 1950. године*, Зајечар, 2013. Интересантно је да књига, поред стручне анализе, садржи и пописе из матичних књига рођених у периоду од 1900. до 1950. године за горе наведена села (име детета, име једног од родитеља, породично име, место и датум рођења) и представља основу за даље истраживачке подухвате, али и за лакше сналажење корисника архивске грађе.¹⁸ У Историјском архиву „Тимочка крајина“ данас се чува 28 матичних књига рођених (13.795 уписа) из насеља Велики Извор, Грљан, Звездан и Рготина за период од 1900. до 1950. године. Њиховим проучавањем могу се пратити природни прираштај и структура становништва ових насеља, али и свест о етничкој и националној припадности која је настала као последица нових историјских, друштвено-економских и политичких односа у првој

¹⁸ Матичне књиге као посебно значајан историјски извор садрже податке и доказе који се могу користити како за проучавање порекла породица, тако и за утврђивање верске и народне припадности, проучавање миграција становништва, народних имена и породичних родослова. Оне представљају и најважнију писану грађу која се односи на особе, јер чине списе у којима су садржани докази за егзистенцију, идентитет и породично стање.

половини XX века. У 2013. години штампана је и публикација (приређивачи) Поттић Д. Иван, Јанузи, Ј. Агим. Писана заоставштина Аце Станојевића. *Прилози за проучавање политичког деловања*, Зајечар, 2013. Реч је о својеврсном зборнику прилога за проучавање политичког деловања Аце Станојевића, српског политичара, родом из Књажевца, који је после смрти Николе Пашића 1926. године преузео вођство Народне радикалне странке. Циљ приређивача био је да се Станојевићева личност приближи широј јавности, а сама публикација буде користан путоказ за даље истраживање политичке историје овог краја. Овај пројекат остварен је уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије. У наредном периоду настале су следеће књиге: (приређивач) Тирић, Миљан. *Зајечарско Индустијско удружење кроз грађу: (1895–1946)*, Зајечар, 2013; (приређивач) Павловић Ј. *Живојин. Глоговица, Јорданови записи и сећања*, Зајечар, 2014; (аутор) Велојић, Миодраг. *Зајечарске јавне чесме*, Зајечар, 2015; (аутор) Симеоновић, Небојша. *Зајечарски извиђачи: 60 година постојања и успешног рада Одрода извиђача „Ђорђе Симеоновић“*, Зајечар, 2015; (приређивач) Здравковић, Слађан. *Ратне страхоте из Првог светског рата* (стиховани мемоари), пок. Милосава Н. Станисављевића, Зајечар, 2016; (приређивачи) Педовић, Надежда и Поттић, Иван. *Водич кроз архивске фондове и збирке од изузетног значаја Историјског архива у Зајечару (1833–2002) са прегледом штампаних листова (1889–1989)*, Зајечар 2016; (аутор) Цековић, Миодраг. *Бесмртни зајечарски бојни*, Зајечар, 2016; (приређивач) Рајковић, Љубиша Кожељац. *Поштовани Рајковићу (избор из преписке 1974–1984)*, Зајечар, 2017; (приређивач) Драгићевић, Радиша. *Поменик жртава Другог светског рата подручја Општине Књажевац*, Зајечар, 2017; (приређивач) Рајковић, Љубиша Кожељац. *Драги Рајковићу (избор из преписке 1985–1995)*, Зајечар 2017; (аутор) Јанузи Ј. Агим. *Седам деценија Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар (1948–2018) / монографија*, Зајечар, 2018; (аутори) Станковић Анђелковић, Виолета, Ђорђевић, Бобан. *Седам деценија Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар (1948–2018) / библиографија*, Зајечар, 2018; (приређивачи) Јанковић, Зоран, Живковић, Драган, Јанузи, Ј. Агим. *Попис становништва Окружја црноморског и крајинског из 1863. године*, Зајечар, 2019; (приређивачи) Живковић, Драган, Велојић, Миодраг. *Попис становништва из 1863. године Окружја књажевачког, Среза тимочко-заглатског, вароши Књажевац и других места*, Зајечар, 2019; (приређивачи) Јанузи, Агим, Тодоров, Велибор. *Ђорђе Генчић (1861–1938), политичар и индустријалац*, Зајечар, 2019; (аутори) Велојић, Миодраг, Радовановић, Олића. *Становништво Старе планине – Тимок*, Зајечар, 2020; (приређивачи) Јанузи, Агим, Тодоров, Велибор. Прота Милан Рашић, свештеник и управник Архива у Зајечару, Зајечар, 2020; (приређивачи) Милутиновић, Никола, Тодоров, Велибор, Димитријевић, Бора. *Никола Пашић кроз грађу Историјског архива у Зајечару*, Зајечар, 2020; (аутор) Цековић, Миодраг. *Понос Зајечара – Фудбалски клуб Тимок (1919–2019)*, Зајечар, 2021.

2) Публикације Архива као суиздавача

Митровић, Момчило, Поповић, Страхиња. *КПС у источној Србији – Окружни комитет 1945–1948*, Београд, 2012; Митровић, Момчило, Поповић, Страхиња. *КПС у источној Србији – Обласни комитет 1949–1952*, Зајечар, 2012; *Зборник радова ученика зајечарске гимназије*, 2006–2016, Зајечар, 2018.

3) Промоције публикација других издавача (гостујуће)

Цветковић, Срђан. *Између српа и чекића 2*, Институт за савремену историју, Београд, 2011; Цветковић, Срђан, Девић, Немања. *Жртве у Зајечарском округу после септембра 1944*, Институт за савремену историју, Београд, 2012; Бранковић, Слободан. *Европска Србија и свет*, Наша прича плус, Београд, 2012; Радојевић Мира, Димић Љубодраг. *Србија у Великом рату 1914–1918*, СКЗ: Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014; (приређивачи) Милошевић, Миладин, Љушић, Радош. *Јован Јовановић Пижон. Дневник (1896–1920)*, Прометеј, Радио телевизија Србије, Архив Југославије, Београд - Нови Сад: 2015; *Споменица Тимочке епархије 1834–1934, Епархија тимочка* (фототипско издање) Зајечар, 2016; (приређивачи) Величанскаја Л. А., Џалилов Т. А., Димић Љ., Кишкина Ивањенко М. Ф., Милошевић М., Пантелић Н., Стикалин А. С., Животић А. *Зборник документа о спољној политици Југославије, ЈУГОСЛАВИЈА – СССР, Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР-а, том 2 (1965–1980)*, Београд, Архив Југославије, Београд, 2016; Гацковић, Славољуб. *Од повлашених Срба до влашког језика, Фабула ностра*, Књижевно издавачко друштво Лексика, Београд - Неготин, 2016; Лазаревић, Слободан. *Легет 1914*, Мегатренд универзитет, Београд, 2017; (2020) *Руско културно наслеђе у Србији*, Центар Руског географског друштва у Србији, Београд, 2020.

„Архивско наслеђе“

Посебан печат издавачкој делатности даје часопис-годишњак Архива. Историјски архив „Тимочка крајина“ у Зајечару издаје часопис под називом „Архивско наслеђе“ које постоји, са мањим прекидима у излажењу, скоро деценију и по.

„Архивско наслеђе“ је стручни часопис за архивистику и историографију и излази једном годишње. Покренут је 2003, а први број је изашао из штампе и промовисан 2004. године.

У њему се од првог броја објављују документи, извори, грађа, стручни и научноистраживачки радови, на основу истраживања и проучавања привредне, политичке, друштвене, просветне и културне прошлости Зајечара, Тимочке крајине и шире, да би се од заборава сачували догађаји из прошлости као драгоцени документи за будуће генерације који имају едукативни карактер.

Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар као издавач до сада је штампао 15 бројева. Штампање првих пет бројева омогућило је Министарство културе Републике Србије, док Архив данас овај часопис штампа из сопствених средстава како би испунио своју едукативну улогу.

Главни и одговорни уредник до десетог броја била је Надежда Педовић, архивски саветник Архива у Зајечару, а од краја 2015, након њеног одласка у пензију, даље вођење часописа преузима директор Архива Велибор Тодоров, као главни и одговорни уредник.

У досадашњим бројевима часописа објављивани су стручни и научноистраживачки радови на основу архивске грађе која се чува у зајечарском Архиву и установама заштите широм Србије, код правних и приватних лица, а сведоче о

значајним догађајима и личностима са подручја Тимочке крајине и шире. Аутори ових радова били су архивисти, библиотекари, етнологзи, антрополози, географи, научни радници, историчари, професори, писци, лекари, публицисте, студенти, самостални истраживачи.

„Архивско наслеђе“ указује на грађанску дужност заштите архивског материјала и значај чувања архивске грађе, али и позива појединце и институције да предају архивска документа Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару, и у том смислу сарађује са истраживачима који желе да објављују резултате свога рада и јавности презентују историјске документе или фотографије и обелодане успомене из прошлости.

Научни скупови, предавања и други облици едукације

666

Одржавањем стручних предавања на тему значајних историјских тема популарише се рад Архива. На овај начин широј публици се омогућава да схвати вредност културне баштине, тако да се Архив развија у значајан центар за проучавање, едукацију и упознавање завичајне историје.

Архив је био суорганизатор више научних скупова и округлих столова: *Тимочка buna и њен друштвено-политички значај за Србију XIX века* (Зајечар, 1983); *Никола Пашић и његово доба* (Београд - Зајечар, 1995); *Живот и дело Светозара Марковића* (Београд - Зајечар, 1996); *Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура* (Зајечар, 2006. и 2007), као и од 2011. године до данас. У току су припреме за организацију XIII научног скупа *Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура*, који је предвиђен за 17/18. новембар 2022. године. У штампи је једанаеста књига Зборника радова са претходног скупа. Поред Историјског архива „Тимочка крајина“ у Зајечару, суорганизатори скупа били су Институт за савремену историју Србије, Архив Србије, Српско лекарско друштво (подружница у Зајечару) и Рајачка школа здравља.

Овај научни скуп проглашавали су отвореним еминентни стручњаци: др Петар Пауновић, идејни творац научностручног скупа; др Мирослав Перишић, директор Архива Србије; др Срећко Николић, саветник градоначелника Зајечара; др Момчило Павловић, директор Института за савремену историју; др Мирко Николић, заменик градоначелника Града Зајечара; др Станислав Тадић, директор Медицинског центра у Зајечару; др Раде Костић, лекар специјалиста физикалне медицине и рехабилитације; др Звонимир Адамовић, специјалиста урологије, и проф др Небојша Паунковић (интерниста, ендокринолог...), редовни члан Академије медицинских наука.

У раду овог скупа учествовали су историчари, лекари, историчари уметности, етнологзи, антрополози, социолози, фармацеути и истраживачи из других природних и друштвених дисциплина из разних средина: Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца, Врања, Неготина, Пожаревца, Јагодине, Свилајнца, Зајечара (Србија), Монтане, Видина, Пловдива (Бугарска), Штипа (Северна Македонија), Шибеника (Хрватска), Берана (Црна Гора) и других места. Поред редовних учесника скупу су присуствовали и заинтересовани грађани. Истраживачи који су презентовали своје радове били су из Државног архива у Видину (Бугарска); Института за савремену историју Београд, Института за новију историју Србије, Архива Србије, Српског

лекарског друштва и Војног музеја у Београду; Медицинског факултета у Београду, Нишу и Новом Саду; Историјског архива у Нишу, Врању, Пожаревцу и Зајечару; Центра за културу Трстеник; Дома здравља у Берану (Црна Гора); Опште болнице Пријеполје, ЗС Ужице; Народног музеја у Зајечару; Института за српску културу Лепосавић; Филозофског факултета у Београду и Нишу; Основне школе у Дољевцу; Гимназије „Урош Предић“ из Панчева; Завичајног музеја Жупе – Александровац; ОШ „Вук Караџић“ из Кладова, Историјског архива „Тимочка крајина“ у Зајечару и других организација.

Као потврду да су предавања постала пракса Архива у Зајечару можемо поменути оно које је одржала Јелица Илић, историчар – виши кустос Народног музеја „Зајечар“, под називом *Пут Тимочких дивизија 1914-1918*. (2016), затим предавање проф. др Саше Марковића са Педагошког факултета у Сомбору, под називом *Национална идеја Срба Војводине и присаједињење Краљевини Србији 1918*. (2021) и предавање проф. др Валентине Цветковић Ђорђевић са Правног факултета у Београду, под називом *Историја Римског права и његов значај за српско право* (2022).

Велики значај у едукацији грађана имају и *трибине* у организацији Архива. Такво једно предавање на трибини *Национална идеја Срба Војводине и присаједињење Краљевини Србији 1918. године* одржао је проф. др Саша Марковић (2021). Овом приликом представљена је и његова монографија под насловом *Од присаједињења до прекрајања, Војводина у Краљевини СХС/Југославији 1918–1941*. Такође, предавање у Архиву одржала је и проф. др Валентина Цветковић Ђорђевић (ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду) на тему *Историја Римског права и његов значај за српско право* (2022), колико значајно за Архив у сврху промоције својих активности, толико и за студенте и ђаке који су били присутни.

Архив користи интернет страницу www.arhivzajecar.org.rs на којој су доступне детаљне информације о Архиву и његовим активностима, тако да су грађани у сваком тренутку у могућности да дођу до одређених информација које се правовремено ажурирају.

Како би се унапредила едукација грађана, архивисти се стално едукују из разних области, информационих технологија, заштите на раду, противпожарне заштите и сл. Пример за то је обука запослених на „Book“ скенеру, формата А2+ (2017). Новембра 2017. године у Архиву је постављен, инсталиран и пуштен у рад *Book skener* формата А2+, немачке компаније *Image Access*, једног од лидера у производњи скенера великих формата, захваљујући средствима Министарства културе, а по одобреном пројекту. За ову прилику сазвана је и конференција за штампу, да се јавност упозна са радом Архива, извршеном обуком и унапређењем услова рада запослених. Конференције за штампу на овај начин представљају одређени вид едукације грађана. Оне се сазивају приликом сваке презентације или промоције како би се грађани преко медија на време информисали о дешавањима у Архиву. Зато је, ради популарисања Архива и архивске грађе, неопходна сарадња са медијима.

Из напред наведених облика едукације види се да су оне више предмет циљног планирања Архива него стихијског процеса који се дешава с времена на време.

ЦИЉЕВИ АРХИВА У ПРОЦЕСУ ЕДУКАЦИЈЕ

- Упознавање шире јавности са активностима зајечарског Архива (о задацима, проблемима и резултатима рада преко медија – дневне штампе, радија, телевизије, интернета);
- промовисање архивске делатности и афирмисање свести о значају докумената;
- организовање стручних скупова, семинара и радионица у циљу континуиране едукације, као и других културно-просветних програма;
- организовање и учешће архивиста на домаћим и страним скуповима;
- праћење и упознавање са савременим домаћим и страним научним достигнућима у архивистици;
- залагање за успостављање архивистичких стандарда и међународна сарадња;
- издавање стручног часописа и других публикација у сврху едукације грађана;
- сарадња са часописима других архива у пружању стручне помоћи у представљању научних достигнућа;
- промоција културне баштине Града Зајечара, општина Бољевац и Књажевац и Републике Србије;
- организовање путовања едукативне природе у друге архиве ради унапређења архивске делатности;
- рад на пројектима едукативне природе и организовање истраживачког рада;
- пружање стручне помоћи и сарадња са ствараоцима архивске грађе и документарног материјала, као и едукација у области управљања документима.

668

ЗАКЉУЧАК

Зајечарски архив улаже велике напоре у едукацију грађана, која се посебно манифестује кроз културно-просветну делатност и контакте са грађанима и омладином разног узраста и нивоа образовања.

Кроз разне облике едукације подстиче се научно-истраживачки рад и утиче на обликовање културног идентитета у локалној средини кроз организацију разних едукативних програма.

Услов за едукацију грађана подразумева стално стручно усавршавање запослених како би стекли потребна знања и вештине.

Архив као установа културе одувек је био и остао центар за едукацију у служби грађана.

РЕЗИМЕ

Улога архива у ширењу знања је веома значајна, али без едукације архивиста нема ни адекватне едукације грађана, где се појављују разни облици подучавања који утичу како на архивисте тако и на грађане, о чему најбоље говори културно-просветна делатност Архива у Зајечару. Кроз сарадњу са научним, културним и просветним установама описани су примери едукације и стечено искуство, посебно када се ради о његовој изложбеној и издавачкој делатности. Све оне имају за циљ да упознају ширу јавност са темама, догађајима и познатим личностима, а тиме скрену пажњу на значај архивске грађе и њено очување. У том циљу могу да послуже организација научних скупова и учешће на међународним конференцијама, трибине и предавања, као и истраживања и остварени циљеви, како би се дошло до нових сазнања и стекла корисна искуства за унапређење професионалне праксе. О свему томе сведочи велики број изложби, промоције књига, предавања, трибине, радне посете и слични облици кроз које се манифестује едукативна улога Архива у Зајечару. У раду су побројане изложбе, извршене поделе публикација, наведени скупови, предавања и друго реализовано у последњих десет година (2012–2022), које је Архив остварио у служби грађана залажући се на континуираној едукацији.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Вујаклија, Милан. *Лексикон страних речи и израза*, Београд 1954.
- Јанузи, Ј. Агим. *Седам деценија Историјског архива „Тимочка крајина“ Зајечар (1948–2018)*, Зајечар 2018.
- Јанузи, Ј. Агим, Тодоров, Велибор. *Никола Цоловић – Са бојних поља 1912–1918. (рукописи генерала)*, Зајечар 2016.
- Јанузи, Ј. Агим, Тодоров, Велибор. Прота Милан Рашић, свештеник и управник Архива у Зајечару, Зајечар 2020.
- *Leksikon jugoslovenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb 1974.
- Филиповић, Вера, Шкодрић, Љубинка, Марковић, Александар. *Архивистика (скрипта, предавања)*, Београд 2016.
- *Фотографије из приватне збирке (прилози), 2012–2021.*
- „Службени лист ФНРЈ“, 1948.
- „Службени гласник Републике Србије“, 2020.
- www.arhivzajecar.org.rs

Agim J. JANUZI
Velibor TODOROV

EDUCATION AND THE ARCHIVE AT THE SERVICE OF THE CITIZENS

Summary

670

The role of the archives in education of the citizens is very important but without proper training of the archivists there could not be adequate education of the citizens. There are different forms of education that have an effect both on the archivists and the citizens which is what the Archive in Zaječar is carrying out through its cultural and educational activity. Through a cooperation with scientific, cultural and educational institutions, the examples of education and acquired knowledge is presented, especially through publishing activity of the Archive and its exhibitions. All that has for its goal to educated broad public with the themes, events and important persons, and by doing that to point out the importance of archival material and its preservation. To this end, organizing academic conferences and lectures can be of use in order to acquire new knowledge and experience to further develop professional praxis. Through numerous exhibitions, book promotions, lectures, visiting lecturers and similar forms, educational role of the Archive in Zaječar is manifested. In this work the exhibitions, lectures, meetings, and publications are listed, all that was realized in the past ten years (2012-2022) by the Archive committed to continuing education at the service of the citizens.